

УДК 37.018.1:173:165.742

Гончар Людмила Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії інституційного виховання, Інститут проблем виховання НАПН України, 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9, тел.: (044) 455-53-48, e-mail: Ludmilagonchar1@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9761-9031>

ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ КЛАСНИХ КЕРІВНИКІВ З ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

Анотація. Важливість підвищення професійного саморозвитку класних керівників з проблеми запобігання булінгу серед учнів зумовлюється тим, що класний керівник постійно перебуває у взаємодії із класним колективом та кожним учнем зокрема, а також найтісніше пов'язаний і найближче знайомий з атмосферою сім'ї кожного учня. Класний керівник дбає про всебічний розвиток учнів, виховання у них працьовитості, колективізму, підвищення успішності та зміцнення дисципліни, підготовку до праці. На різних етапах розвитку колективу висувуються конкретні завдання виховання і, з опорою на учнівський колектив, проводяться різноманітні виховні засоби роботи з класом та з окремими учнями.

Важливе значення для зростання професіоналізму педагога має авторитет класного керівника, тобто міра визнання учнями та їхніми батьками його компетентності, особистісних характеристик, якостей і духовних цінностей. Це виступає своєрідним консолідуючим фактором, який впливає на взаємини у класному й батьківському колективі.

Значна увага приділена висвітленню програми семінару «Форми і методи запобігання булінгу серед підлітків» для класних керівників з метою підвищення професійного саморозвитку з проблеми запобігання булінгу серед підлітків. Ці заняття і передбачали набуття педагогами знань і вмій для роботи з дітьми та їхніми батьками з цієї проблеми.

Під час семінару для класних керівників відбувалася спільна розробка плану та змісту, добору форм і методів проведення позаурочної діяльності, зокрема виховних годин з дітьми молодшого шкільного і підліткового віку та батьківських зборів для батьків школярів, а також визначалися форми і методи їх реалізації. Спрямовували класних керівників на особистісно орієнтовану взаємодію із дітьми, батьками, підкреслюючи її важливість для успішного досягнення поставленої мети – запобігання булінгу серед підлітків.

Для активізації класних керівників у зміст роботи з ними впроваджувалися такі форми навчання, як бесіда-диспут, лекція-консультація, ділові ігри, бесіди за круглим столом, брифінги, індивідуальні очні і заочні (за допомогою Інтернету) консультації. Для самостійного опрацювання рекомендувалась відповідна

література.

Ключові слова: класний керівник, підліток, професійний саморозвиток, булінг, заклад загальної середньої освіти.

Honchar Liudmila Viktorivna, Doctor of Educational Sciences, Professor, senior researcher at the Institute of Problems on Education National Academy of Educational Sciences of Ukraine, 04060, Kyiv, Str. M. Berlynskogo, 9, tel.: (044) 455-53-48, e-mail: Ludmilagonchar1@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9761-9031>

INCREASING THE PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT OF CLASSROOM TEACHERS WITH THE PROBLEM OF PREVENTING BULLYING AMONG ADOLESCENTS

Abstract. The importance of improving the professional self-development of class teachers on the problem of preventing bullying among students is due to the fact that the class teacher is constantly in interaction with the class team and each student in particular, as well as the closest connection and familiarity with the family atmosphere of each student. The class teacher takes care of the all-round development of students, education in them of hard work, collectivism, improvement of academic performance and strengthening of discipline, preparation for work. At different stages of the team's development, specific educational tasks are put forward and, relying on the student team, various educational means of working with the class and with individual students are carried out.

The authority of the class teacher is important for the growth of the teacher's professionalism, that is, the degree of recognition by students and their parents of their competence, personal characteristics, qualities and spiritual values. This acts as a kind of consolidating factor that affects the relationships in the class and parent team.

Considerable attention was paid to the coverage of the program of the seminar "Forms and methods of preventing bullying among teenagers" for class teachers in order to increase professional self-development on the problem of preventing bullying among teenagers. These classes provided for teachers to acquire knowledge and skills to work with children and their parents on this problem.

During the seminar for class teachers, there was a joint development of the plan and content, the selection of forms and methods of conducting extracurricular activities, in particular, educational hours with children of primary school and teenage age and parent meetings for parents of schoolchildren, as well as the forms and methods of their implementation were determined. Directed class teachers to personally oriented interaction with children and parents, emphasizing its importance for the successful achievement of the set goal - prevention of bullying among teenagers.

In order to activate class teachers, such forms of education as conversation-

dispute, lecture-consultation, business games, round-table discussions, briefings, individual face-to-face and extramural (with the help of the Internet) consultations were introduced into the content of work with them. Appropriate literature was recommended for independent study.

Key words: class teacher, teenager, professional self-development, bullying, institution of general secondary education

Постановка проблеми. Важливою виховною проблемою сьогодення є проблема запобігання булінгу серед підлітків в українському освітньому просторі. Багато підлітків щодня стикаються з утисками та знущаннями, як безпосередньо у спілкуванні та взаємодії з ровесниками у школі та позашкільному середовищі, так і віртуально, через мережу Інтернет («кібербулінг»). Як засвідчують статистичні дані Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), в Україні 67% дітей від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу, а 24% дітей були жертвами цькування. Крім того, 40% опитаних дітей соромляться говорити про цькування, а 22% вважають це нормальним явищем [2].

Актуальність звернення до проблеми підвищення професійного саморозвитку класних керівників із запобігання булінгу серед учнів зумовлюється тим, що класний керівник постійно перебуває у взаємодії із класним колективом та кожним учнем зокрема, а також найтісніше пов'язаний і найближче знайомий з атмосферою сім'ї кожного учня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми булінгу школярів досліджують сучасні українські вчені Т.Алексеєнко, Т.Вакуліч, Є.Кулик, Н. Дайнека, Л. Данильчук, Н. Дмитренко, Н. Вітюк, Л. Найдьонова, В.Шахрай, Т.Федорченко та ін.

Проблема професійного саморозвитку досить глибоко і багатоаспектно представлена в працях сучасних дослідників В. Загв'язінського, І. Зязюна, О. Попової, С. Сисоевої, Л. Левченко та ін.

Однак проблема підвищення професійного саморозвитку класних керівників з проблеми запобігання булінгу серед підлітків у позакласній роботі закладу загальної середньої освіти ще не була розроблена а повному обсязі.

Мета статті – висвітлення такої умови, як підвищення професійного саморозвитку класних керівників з проблеми запобігання булінгу в позакласній роботі закладу загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу.

Професійний розвиток і саморозвиток особистості визначається як процес набуття та вдосконалення професійно-особистісних якостей, професійних знань, вмінь та навичок. Питання професійного розвитку та саморозвитку вчителя розглядалися у працях українських вчених-педагогів І.Зязюна, О.Г.Мороза, П.Підкасистого, В.Семиченко, С. Соколовської, Л.Павленко, О.Пехоти та ін.

Як зазначає С. Соколовська, професійний саморозвиток є розвитком суб'єкта, який відбувається в системі міжлюдських відносин у певній професійній спільноті і передбачає формування всіх елементів структури суб'єкта діяльності [5, С. 28].

Розглядаючи процес саморозвитку як основу самореалізації творчого потенціалу вчителя, Л.Павленко вважає, що його мотивацією є самобудова особистості у таких трьох взаємопов'язаних формах її вираження і реалізації, як: 1) *самоствердження* – можливість людини показати себе з найкращого боку та організація своєї діяльності таким чином, щоб в усій красі проявити свої якості, риси тощо; 2) *самовдосконалення* – можливість особистісного росту людини, набуття та подальше вдосконалення тих рис і якостей особистості, наявність яких наближає її до ідеалу, а також оволодіння новими для особистості видами діяльності; 3) *самоактуалізація* – як вища форма саморозвитку, складовими якого є дві попередні форми, що передбачає спроможність особистості виявити в собі потенціал і використовувати його в житті для вдалого виконання свого призначення [3, С. 106]

Класний керівник постійно перебуває у взаємодії із класним колективом та кожним учнем зокрема. Отже, він найближчий для учнів у шкільному колективі, а також найбільш знайомий з атмосферою сім'ї кожного учня.

Згідно з «Положенням про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти» класним керівником є педагогічний працівник, який здійснює педагогічну діяльність з колективом учнів класу, окремими учнями, їхніми батьками, організацію і проведення позаурочної та культурно-масової роботи, сприяє взаємодії учасників навчально-виховного процесу в створенні належних умов для виконання завдань навчання і виховання, самореалізації та розвитку учнів (вихованців), їх соціального захисту [4].

Завдання виховної діяльності, яку здійснює класний керівник, визначаються загальними завданнями виховання та конкретними умовами життя класу. Класний керівник має дбати про всебічний розвиток учнів, виховання у них працьовитості, колективізму, підвищення успішності та зміцнення дисципліни, підготовку до праці. На різних етапах розвитку колективу висувуються конкретні завдання виховання і, з опорою на учнівський колектив, проводяться різноманітні виховні засоби роботи з класом та з окремими учнями. При цьому враховуються вікові особливості учнів, рівень їхніх знань та стан успішності, дисципліни в класі, наявність таких якостей, як працьовитість, колективізм, усвідомлення громадського обов'язку [4].

Важливе значення для зростання професіоналізму педагога має авторитет класного керівника, тобто міра визнання учнями та їхніми батьками його компетентності, особистісних характеристик, якостей і духовних цінностей. Це виступає своєрідним консолідуючим фактором, який впливає на взаємини у класному й батьківському колективі. Безумовно, авторитет класного керівника вищий серед молодших школярів, оскільки діти цього віку схильні ідеалізувати

свого першого вчителя, сприймати його накази, вимоги, стиль спілкування як єдино можливі. Підлітки здатні більш критично сприймати слова і дії класного керівника. Саме тому важливість наставницької ролі класного керівника в середніх класах зростає. Як зазначає І. Бех, у понятті «наставник» закладено глибокий сенс виховного впливу однієї особистості на іншу: наставник передає своєму підопічному не лише знання та уміння, а й свій життєвий досвід, свої переконання, погляди на життя, моральні установи й принципи. Тому класний керівник має бути у всіх відношеннях прикладом для вихованця [1, С. 78].

Проведене опитування, бесіди з вчителями, аналіз тематик педагогічних рад, методичних семінарів, виступів вчителів свідчать про те, що проблема запобігання булінгу серед учнів ще не усвідомлюється педагогічною спільнотою на належному рівні. Постає необхідність підвищувати ступінь готовності педагогів до роботи з підлітками із запобігання булінгу, насамперед у співпраці з сім'єю. Таку готовність ми визначаємо як сукупність знань з проблеми запобігання булінгу серед підлітків, вмінь щодо організації виховної роботи з дітьми підліткового віку з метою формування у них умінь і навичок толерантного спілкування, вирішення конфліктів мирним шляхом, педагогічної спрямованості на допомогу вихованцям для їхньої всебічної реалізації в реальній життєдіяльності, зокрема шляхом взаємодії з батьками.

З метою підвищення професійного саморозвитку класних керівників з проблеми запобігання булінгу серед підлітків, було розроблено програму семінару для класних керівників «Форми і методи запобігання булінгу серед підлітків». Ці заняття спрямовувалися на підвищення професійного саморозвитку класних керівників з проблеми запобігання булінгу серед підлітків і передбачали набуття ними знань і вмінь роботи з дітьми та їхніми батьками з цієї проблеми.

Наведемо орієнтовну тематику занять. 1. Вступне заняття. Що таке «булінг», його причини і наслідки (лекція з елементами бесіди). 2. Підліткова агресія, її вплив на взаємодію підлітка з оточуючими людьми (лекція з елементами бесіди). 3. Можливі шляхи подолання підліткової агресії (круглий стіл з елементами практикуму). 4. Як налагодити емоційний контакт з дитиною підліткового віку (лекція з елементами практикуму). 5. Техніки подолання проблемної поведінки підлітка (міні-практикум). 6. Знайомство з методикою «Вивчення схильності до маніпулювання» (практичне заняття). 7. Здоровий спосіб життя – пріоритет формування здорової особистості (лекція із залученням спеціалістів). 8. Важливість самоосвіти у вихованні підлітка (ознайомлення з пізнавальними сайтами). 9. Безпека дитини підліткового віку в інтернеті (лекція з елементами практикуму). 10. Мотиви, які можуть призвести підлітка до суїциду (мозковий штурм). 11. Навчаємо підлітків вирішувати конфлікти мирним шляхом (практикум). 12. Підсумкове заняття. Взаємодія школи і сім'ї з проблеми запобігання булінгу (конференція).

Рекомендуємо класним керівникам у роботі з профілактики булінгу використовувати 3 групи методів: 1) методи, орієнтовані на конкретних підлітків

- індивідуальна робота з дітьми, які є потенційними булерами (кривдниками) та дітьми, потенційними жертвами булінгу (страждальниками); 2) методи, орієнтовані на мікросоціум підлітків (групова робота); 3) методи, орієнтовані на сімейні взаємини (робота з батьками та дітьми). На наш погляд, з дітьми, які потерпають від булінгу, потрібно проводити психокорекційну роботу, спрямовану на підвищення особистісних ресурсів виходу із важкої ситуації, яка засновується на формуванні їх життєстійкості і стресостійкості; з дітьми, які є потенційними кривдниками, увага спрямовується на корекцію їхньої поведінки по відношенню до інших дітей; особлива увага в обох напрямках має стосуватися постійності такої роботи та контролю.

Середній шкільний вік (11-15 років) – найактивніший перебудовний період усіх систем організму дитини. Зміни у психоемоційній сфері можуть призвести до грубості, жорстокості, агресивності. Саме в цей час, засвоївши певні норми поведінки, підліток може слідувати їм усе життя. У цей час відбувається відносно усвідомлене та довільне становлення моральності підлітків у процесі спілкування. Саме тому для профілактики булінгу в підлітковому середовищі доцільно і необхідно підвищувати рівень комунікативної компетентності дітей, застосовувати різні техніки, спрямовані на корекцію комунікативної поведінки підлітків.

Серед масових форм найбільш ефективними психотехніками у роботі по запобіганню булінгу серед підлітків є: проведення психологічних тренінгів, використання вправ і технік з поведінкової терапії, казкотерапії, арт-терапії, ігротерапії і психодрами, рольових ігор на зниження рівня агресивності й ворожості, розвиток комунікаційних навиків і ефективних способів реагування на конфліктну ситуацію (робота в мікрогрупах підлітків); індивідуальна робота з учнями, що позиціонують себе жертвами; індивідуальна робота з підлітками, які виявляють схильність до цькування однолітків; психологічне консультування учнів, батьків; різноманітні форми роботи з батьками, як індивідуальні, так і групові, з метою покращення психологічного клімату в сім'ях. Профілактика булінгу та кібербулінгу, вочевидь, повинна містити управлінські елементи планування першочергових та довгострокових завдань, вирішення організаційно-технічних питань, розширення можливостей психологічної підтримки дітей та підлітків.

Під час семінару для класних керівників відбувалася спільна розробка плану та змісту, добору форм і методів проведення позаурочної діяльності, зокрема виховних годин з дітьми молодшого шкільного і підліткового віку та батьківських зборів для батьків школярів, а також визначалися форми і методи їх реалізації. Спрямовували класних керівників на особистісно орієнтовану взаємодію із дітьми, батьками, підкреслюючи її важливість для успішного досягнення поставленої мети – запобігання булінгу серед підлітків.

Для активізації класних керівників у зміст роботи з ними впроваджувалися такі форми навчання, як бесіда-диспут, лекція-консультація, ділові ігри, бесіди за

круглим столом, брифінги, індивідуальні очні і заочні (за допомогою Інтернету) консультації. Для самостійного опрацювання рекомендувалась відповідна література.

Висновки. Проблема запобігання булінгу серед підлітків потребує зусиль закладів як загальної середньої, так і вищої педагогічної та післядипломної освіти, адже провідну роль у цьому процесі відіграє вчитель. Успіх роботи педагога значною мірою залежить від його професійного саморозвитку, оскільки він має володіти високим рівнем педагогічної компетентності, для того, щоб налагодити ефективну роботу зі школярами, а також партнерську взаємодію з батьками підлітків.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо моделювання цифрового освітнього середовища з проблеми запобігання булінгу серед школярів різного віку.

Література:

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-метод. посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
2. Булінг та кібербулінг у підлітковому середовищі. Статистичні дані щодо булінгу серед підлітків України. ЮНІСЕФ Україна. Режим доступу: <https://www.unicef.org/ukraine/bullyingcyberbylling-teens-Ukraine>.
3. Павленко Л.А. Самореалізація творчого потенціалу вчителя в процесі формування національної еліти // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. Зб. наук. праць за ред. Л.Л. Товажнянського, О.Г. Романовського. Вип. 19(23). Харків: НТУ "ХП", 2008. 220 с.
4. Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0659-00>
5. Професійний саморозвиток майбутнього фахівця: монографія / за ред. В.А. Ковальчук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 204 с.
6. Цінність життя підлітка: світоглядні орієнтири : монографія / В.М. Шахрай (Ред.), Т.Ф. Алексеєнко, Л.В. Гончар, Л.В. Канішевська, Р.В. Малиношевський. – Київ, 2019. 136 с.

References:

1. Bekh, I. D. (1998). Osobystisno zoriientovane vykhovannia : naukovo-metod. posibnyk. [Personally oriented education: a scientific and methodological manual]. Kyiv : IZMN [in Ukrainian].
2. Bulinh ta kiberbulinh u pidlitkovomu seredovishchi. Statystychni dani shchodo bulinhu sered pidlitkiv Ukrainy. [Bullying and cyberbullying in the adolescent environment. Statistical data on bullying among teenagers in Ukraine] YuNISEF Ukraina. Rezhym dostupu: <https://www.unicef.org/ukraine/bullyingcyberbylling-teens-Ukraine>. [in Ukrainian].
3. Pavlenko, L.A. (2008). Samorealizatsiia tvorchoho potentsialu vchytelia v protsesi formuvannia natsionalnoi elity [Self-realization of the teacher's creative potential in the process of forming the national elite]. Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humatiitarno-tekhnichnoi elity. Zb. nauk. prats za red. L.L. Tovazhnianskoho, O.H. Romanovskoho. Vyp. 19(23). Kharkiv: NTU "KhPI". [in Ukrainian].

4. Polozhennia pro klasnoho kerivnyka navchalnoho zakladu systemy zahalnoi serednoi osvity. (2006). [Regulations on the class teacher of the educational institution of the system of general secondary education]. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0659-00> [in Ukrainian].

5. Profesiinyi samorozvytok maibutnoho fakhivtsia: monohrafiia (2011). [Professional self-development of the future specialist] za red. V.A. Kovalchuk. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].